

بررسی تاریخی شست و شوی کعبه (با تأکید بر عطر آگینی آن با گلاب قمصر کاشان)

* سید محمود سامانی
* علی ورسه‌ای

چکیده

کعبه معظمه از عصر نبوی با آب زمزم مورد شست و شو، تنظیف و بعدها با گلاب معطر سازی می‌شد و از حدود دو دهه پیش (سال ۱۳۷۲ شمسی)، کشور جمهوری اسلامی ایران این توفیق را یافت که با ارسال گلاب ناب قمصر کاشان به مکه مکرمه، شست و شوی کعبه و معطر سازی آن با این محصول انجام شود. این گلاب طی مراسم خاص و آیین ویژه‌ای همه‌ساله در اردیبهشت‌ماه گرفته شده و به مقدار لازم (حدود ۸۰ لیتر) گلاب ناب چند آتشفشان توسط چند نفر از گلکاران و گلابگیران شهر قمصر تهیه شده و تحویل بعثه مقام معظم رهبری می‌شده است. سنت حسنه معطر سازی و شست و شوی خانه خدا با گلاب هر ساله دو بار در سال، آغاز ماه شعبان و ماه ذی‌حجه، صورت می‌گیرد. در این مراسم باشکوه و معنوی، خانه خدا پس از نماز صبح با گلاب ناب ایرانی و آب زمزم شست و شو داده می‌شود. نظر به اهمیت

* عضو گروه تاریخ پژوهشکده حج و زیارت و مدرس دانشگاه / mahmud.samani@gmail.com

* علی ورسه‌ای، مدیر داخلی فصلنامه «میقات حج» / Ali.varsee@gmail.com

و ضرورت این موضوع که افتخاری برای ایران اسلامی است و برای آشنایی با تاریخچه ارسال گلاب از ایران به مکه مکرمه، در این مقاله پس از مباحث مقدماتی و پرداختن به تاریخچه ارسال گلاب ایرانی، به موارد زیر نیز پرداخته شده است:

زمان گلابگیری، زمان فرآوری، مکان گلابگیری، گیرندگان گلاب ارسالی، مقدار گلاب ارسالی به مکه، در صد اسانس آن، دوآتشه بودن، باغات اختصاص داده شده به تهیه گلاب، اسناد ارسال گلاب، موقوفات برای تهیه گلاب ارسالی به مکه، کارخانه و دستگاه‌های گلابگیری، حمل کنندگان، ظروف گلاب ارسالی، زمان تنظیف با گلاب قمصر، تنظیف کنندگان کعبه و پیرامون آن، زمان تنظیف و معطر سازی و... برآیند تحقیق حاکی از آن است که شست‌وشوی کعبه با گلاب ناب ایرانی هرچند سابقه طولانی ندارد اما این آیین در ربع قرن اخیر برای ایرانیان مایه مباهات بوده است.

کلیدواژه‌ها: شست‌وشوی کعبه، گلاب قمصر، کاشان، ایران، معطر سازی، آب زمزم

مقدمه

کعبه معظمه از صدر اسلام معطر سازی و مورد تنظیف قرار می‌گرفت. این سنت پیوسته و در ادوار مختلف اسلامی از سوی حاکمان بر حرمین شریفین پا بر جا بوده است. در عصر جدید نیز خانه خدا سالی دو بار مورد شست‌وشو قرار گرفته و معطر می‌شود. در زمان طولانی این شست‌وشو با گلاب ارسالی از مصر انجام می‌شد اما از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۹۴، با توافق عربستان سعودی، ایران با افتخار تمام نسبت به ارسال گلاب ناب از قمصر کاشان اقدام می‌کند و این عمل را مایه مباهات برای ملت ایران می‌داند.

در این مقاله، تلاش بر آن است که مراحل مختلف فرآوری گلاب در قمصر کاشان تا برگزاری آیین و جشن شست‌وشوی کعبه معظمه با گلاب ایرانی و همچنین آیین گلابگیری در ایران برای ارسال به مکه مکرمه پرداخته شود. قابل یاد آوری است که با استقصای صورت گرفته در باره شست‌وشوی کعبه با گلاب ایرانی، برای این موضوع، پیشینه‌ای خاص و اثری مستقل یافت نشد؛ از این رو، پدید آوردن اثری در این زمینه که خود پیشینه تحقیقات بعدی قرار گیرد، قابل توجیه می‌باشد.

تاریخچه شست و شوی کعبه

از عصر جاهلی، اخباری از پوشانیدن خانه خدا وجود دارد (ازرقی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، صص ۲۵۱-۲۴۹؛ فاکهی، ج ۵، صص ۲۳۱-۲۳۰؛ باسلامه، ۱۴۱۹ق، ص ۲۸۹؛ عبدالقادر طبری، ۱۴۱۶ق، ص ۱۵۵) که دلیل آن را محافظت و زیبایی کعبه دانسته‌اند (قلقشندی، ج ۴، ص ۲۸۳؛ فعالی، ۱۳۸۷ش، صص ۱۸۶-۱۸۵) اما از شست و شوی خانه خدا و معطر سازی آن اطلاع دقیقی در دست نیست.

۱. شست و شوی کعبه در عصر نبوی و خلفای بعد از آن حضرت

از زمان فتح مکه به دست مبارک رسول الله ﷺ در سال هشتم هجری، آن حضرت پس از آن که درون خانه خدا را از آثار شرک زدود، دستور داد آب زمزم آورده و آنگاه مقداری عطر داخلش ریختند و خود آن حضرت کعبه را با آن شست و شو داده، به سردادن الله اکبر در داخل کعبه پرداختند (واقعی، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۸۳۴؛ بلاذری، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۴۵۸؛ ذهبی، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۵۵). از آن زمان به بعد، شست و شوی کعبه به یک سنت در میان صاحب منصبان و متولیان خانه خدا تبدیل شد. بنابراین، شست و شوی کعبه مشرفه، از سنت‌های پیامبر خدا ﷺ به شمار می‌آید.

اسامة بن زید گوید: «به همراه پیامبر خدا ﷺ به درون کعبه وارد شدم، حضرت تصویری را در آنجا دیدند، پس ظرف آبی را طلب کردند. آن را برای ایشان حاضر نمودم. حضرت با آب شروع به محو کردن تصویر نمود و فرمود: «خداوند بکشد قومی را که چیز خلق نشده‌ای را به تصویر می‌کشند» (فاسی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، صص ۱۴۶، ۱۵۴ و ۱۵۷). از آن پس، شست و شوی کعبه معظمه به عنوان یک سنت باقی مانده است.

با توجه به این که بنی شیبه (از خاندان عبدالدار بن قصی) از عصر پیامبر ﷺ تا کنون، تقریباً به صورت پیوسته به عنوان پرده‌داران کعبه معظمه هستند (دانشنامه حج و حرمین شریفین، ۱۳۹۲ش، ج ۴، صص ۳۸۶-۳۹۴؛ سنجاری، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۳۸۶) به تاسی از حضرت رسول داخل آن را می‌شستند و معطر می‌ساختند (سنجاری، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۴۹۸).

بنا به گزارشی، شیبۀ بن ابی طلحۀ عبدری کعبه را تمیز کرد و از جامه‌های کهن برهنه نمود و با عطرهاى عالی خوشبو کرد (ازرقی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، صص ۲۶۱-۲۶۰). بنابراین، شست‌وشوی کعبه و عطر آگین کردن آن، از وظایف بنی‌شیه بوده است (محمد الدقن، ۱۳۸۴ش، ص ۲۷۸).

متصدیان، پس از آنکه مراسم شست‌وشوی کعبۀ معظمه و عطر آگینی آن به پایان می‌رسید، جامۀ جدید را در همان لحظه‌ای که جامۀ پیشین از روی آن برداشته می‌شد، بر بالای کعبه قرار می‌دادند.

از شست‌وشوی کعبۀ مشرفه و مراسم ویژه آن در عصر چهار خلیفۀ بعد از پیامبر ﷺ (۱۱-۴۰ق)، اطلاعی در منابع انعکاس نیافته است. هر چند می‌توان گفت با هر تعویض پرده‌خانه خدا، این مکان شریف شست‌وشو و معطر سازی می‌شد و در تمام این ادوار برای کعبه پوشش فراهم می‌آمد؛ چنان‌که امام علی علیه السلام در دوران خلافتش، پرده‌ای برای خانه خدا تدارک می‌دید و ارسال می‌کرد (حر عاملی، ۱۴۱۲ق، ج ۱۳، ص ۲۰۸؛ معزی ملایری، ۱۳۹۹ق، ج ۱۰، ص ۷۴).

محمد طاهر کردی (۱۹۷۹-۱۹۰۳م) در کتاب خود؛ «التاریخ القویم لمکة و بیت الله الکریم» می‌نویسد:

«هر چیزی در دنیا در معرض آلودگی است. اما در این میان، کعبۀ مکرمه مصون از آلودگیهای هوا است، و این به دلیل نبود هر نوع منفذی است. محیط کعبه در طول سال، همواره دارای هوایی معطر و خوشبو است و این وضع، از دوران جاهلیت تا کنون همواره ادامه داشته است. با این وجود، دست‌اندرکاران و کلیدداران کعبه خود را پیوسته موظف می‌دانستند که این محیط را از گرد و غباری که به وسیله هوا و نیز به علت ازدحام مردم جهت زیارت و وارد شدن به آن، به وجود می‌آمد، پاک کنند. بنابراین، کعبه را در طول سال، دو یا سه بار شست و شو داده و معطر می‌سازند...

کعبه در دوران نخستین؛ یعنی پس از طوفان که حضرت ابراهیم خلیل علیه السلام آن را بنا کرد، نیازی به شست و شو و تطهیر نداشت؛ زیرا ساختمان کعبه ابتدا به وسیله گچ یا

آهک ساخته نشد، بلکه دیوارهای آن را بدون سقف، سنگ‌چین کردند و دری برای آن قرار ندادند. کف خانه کعبه در آن دوران، از شن و یاریگ بوده، بنابراین، نیازی به شست و شو و تطهیر نداشته و بارش باران خود موجب تمیزی دیوارهای آن از خاک می‌شده است. اما پس از قرار دادن سقف بر آن و گذاشتن در بر دیوار آن، این نیاز احساس شد که کعبه غبار روبی شود، همانطور که در مورد خانه‌های مسکونی چنین است.» (کردی، ۱۴۲۰ق، ج ۱، صص ۱۶۲-۱۶۱).

کعبه نخستین بار به وسیله پیامبر خدا ﷺ شسته شد. طبق روایتی از ابن عمر، آن حضرت در روز فتح مکه، هنگام ورود به مسجدالحرام، دستور دادند که بلال بر بام کعبه رود و ندای اذان سر دهد. سپس مسلمانان لباس‌های خود را بالا زدند و با ظرفها و سطل‌هایی که در اختیار داشتند، درون و بیرون کعبه را به وسیله آب زمزم شستند. بدین ترتیب آثار مشرکان محو شد (بلاذری، ۱۴۱۷ق، ج ۱، صص ۴۵۸؛ کردی، ۱۴۲۰ق، ج ۱، صص ۱۶۲) و از آن پس، شست و شوی کعبه سنتی شد که تا به امروز ادامه دارد.

۲. شست‌وشو و عطرآمیزی کعبه در عصر امویان (حک ۱۳۲-۴۱ق)

معاویه بن ابوسفیان (حک ۶۰-۴۱ق)، نخستین خلیفه اموی، کعبه را با پارچه‌های قباطی که از مصر آورده بودند، پوشاند (زکی یمانی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، صص ۵۰۱-۵۰۲). نیز وی را نخستین شخصی دانسته‌اند که کعبه را با خلوق و عود خوشبو کرد. معاویه غلامی را بدین منظور تعیین کرده بود که پس از هر نماز، کعبه را خوشبو می‌کرد. از آن پس معاویه سالی دو بار؛ نخست در موسم حج و دیگر در ماه رجب مقداری عود و خلوق را بدین منظور ارسال می‌کرد که پس از وی جانشینان او نیز از این سنت پیروی کردند (ازرقی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، صص ۲۵۶-۲۵۴؛ فاسی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، صص ۱۲۶). به نظر می‌رسد این اقدام معاویه، به این دلیل بوده است که در آن هنگام «شبهه بن عثمان» پرده‌دار، به معاویه نوشت:

«جامه‌های دوران جاهلی را از روی کعبه بردارد تا اثری از کثیفی آنان بر کعبه باقی نماند که معاویه نیز به این مسأله فرمان داد و کعبه عاری از جامه گردید و در این هنگام بود که دیوارهای کعبه را عطرآگین نمودند.» (زکی یمانی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، صص ۵۰۲-۵۰۱).

عبدالله بن زبیر (حک: ۷۳ - ۶۵ق) نیز در مدت خلافتش در مکه که همزمان با خلافت امویان در شام بود، پس از بازسازی کعبه که در پی حملات امویان انجام شد، به خوشبو ساختن خانه خدا همت گماشت و همه دیوارهای درونی کعبه را با مشک و عنبر از بالا تا پایین آغشته کرد، سپس جامه کعبه را بر آن پوشاند. نام برده، همه روزه یک سطل عطر و بوی خوش را به کعبه می مالید و در روز جمعه این مقدار را به دو سطل افزایش می داد (فاسی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص ۱۲۶؛ ابن ظهیره، ۱۴۲۳ق، ص ۱۰۴).

ازرقی نیز گفته است: عبدالله بن زبیر همه روزه کعبه را به مقدار یک رطل (رطل مصری معادل ۴۵۳ گرم) عود و عنبر آغشته می کرد و در روزهای جمعه، مقدار آن را به دو رطل می رساند (ازرقی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۲۵۶).

عبدالملک بن مروان (حک: ۸۶ - ۶۵ق)، از مقتدرترین خلفای اموی نیز هر سال جامه ای برای کعبه همراه عطر و عود می فرستاد (ازرقی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۲۵۵). از اقدامات دیگر خلفای اموی در باره موضوع مورد بحث، اطلاعی در دست نیست.

۳. شستن کعبه و عطر آمیزی آن در عصر عباسیان (حک: ۶۵۶ - ۱۳۲ق)،

و امارت اشراف

(الف) شست و شو در دوران عباسیان

گزارشهایی از شست و شوی کعبه و معطر سازی آن در دوران خلافت عباسیان با گلاب، در دست است؛ چنان که به سال ۱۵۹ق. در خلافت مهدی عباسی، دیوار کعبه با عطر و مشک و عنبر معطر شد (ازرقی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۲۶۳؛ طبری، ۱۴۰۳ق، ج ۶، ص ۳۶۶؛ ابن اثیر، ۱۳۸۵ق، ج ۳، ص ۶۳؛ فلکشندی، ۱۹۸۱م، ج ۴، ص ۲۸۵). نیز پرده های گوناگون که از پیش بر کعبه قرار داشت، گردآوری شد و به جای آن، پرده ای که به دستور مهدی در شهر تنیس مصر فراهم شده بود، برای پوشش کعبه استفاده کردند (مقریزی، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۳۳۵).

در پایان قرن دوم هجری که برای مدتی سادات علوی موفق به عهده‌داری امارت مکه مکرمه شدند، شست‌وشوی کعبه معظمه متوقف نشد؛ چنان‌که حسین بن حسن افضس علوی که از سوی ابوالسرایا در کوفه به امارت مکه گماشته شده بود، شست‌وشوی خانه خدا را انجام داد. وی پس از پایان موسم حج در نخستین روز محرم، بعد از آنکه حج گزاران از مکه پراکنده شدند، پشت مقام ابراهیم بر تختی نشست و فرمان داد تا با پایین کشیدن جامه‌هایی که عباسیان بر کعبه پوشانده بودند، خانه خدا را شست‌وشو دهند، آنگاه دو جامه ابریشم نازک زرد و سفید که ابوالسرایا از کوفه فرستاده بود، بر آن پوشاندند (ازرقی، ج ۱، ص ۲۶۴؛ مسعودی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص ۴۴۰). بر این جامه‌ها نام ابوالسرایا به عنوان دعوتگر آل محمد و تاریخ سال ۱۹۹ق. نوشته بود (طبری، ۱۴۰۳ق، ج ۸، ص ۵۳۷؛ ابن فهد، ۱۴۰۸ق، ج ۲، ص ۲۶۵).

ب) شست و شو در امارت اشرف

در عصر طولانی مدت امارت شرفای حسنی بر مکه مکرمه (۱۳۴۳-۳۵۸ق)، نیز سنت شست‌وشوی کعبه و معطر سازی آن ادامه داشت که به نقل دو گزارش در این باره بسنده می‌شود:

مطابق نوشته ژوزف در توصیف شست‌وشوی کعبه آمده است:

«سلطان مکه (مقصود شریف مکه است) که از نسل پیامبر خدا ﷺ بوده، معتقد است که کسی جز او لیاقت شست‌وشوی کعبه را ندارد؛ از این رو، او و یارانش کعبه را با آب مقدس زمزم شست‌وشو می‌دهند و سپس آن را با عطر خوشبو می‌سازند و هنگامی که آنان به این کار می‌پردازند، پلکان کعبه برداشته می‌شود تا کسی وارد کعبه نشود، از این رو، مردم در زیر در کعبه تجمع می‌کنند تا آبی که از شست‌وشوی کعبه به بیرون ریخته می‌شود، بر سر و روی آنان ریخته و متبرک گردند و سپس جاروهایی را که کعبه با آن‌ها شست‌وشو داده شده، قطعه قطعه نموده به سوی مردم پرتاب می‌کنند و آنان برای به‌دست آوردن قطعه‌ای کوچک از آن تلاش می‌کنند و هرکس که قطعه‌ای را به‌دست آورد، آن را به عنوان یادگار مقدس و ارزشمندی نزد خود حفظ می‌کند. سپس ژوزف به توصیف پرده کعبه و خصوصیات آن، همانگونه که دیگر

سفرنامه نویسان آورده‌اند، می‌پردازد.» (خلیلی، ۱۳۸۴ش، ص ۲۲).

«فردی یهودی و اسپانیایی الأصل که نام و دودمانی عربی را با عنوان «علی بک العباسی» بر خود بست و مدعی شد که شریف مکه، شریف غالب او را به «خادم بیت الله الحرام» ملقب ساخته، حدود سال ۱۸۰۷م. به حجاز رسید. او با حسن استقبال شریف مکه روبه‌رو شده و در شست‌وشوی کعبه با شریف همراه گردیده است.» (قائدان، ش ۴۴، ص ۱۰۰).

علی بک، به ذکر برخی از مأموریت‌های شریف غالب پرداخته، می‌نویسد:

«شریف مکه در حالی که بر دوش برخی پیروانش حمل می‌شد و خاندانش به همراه دیگر بزرگان، که رؤسای قبایل در کنارشان بودند، وارد شد... مسئول چاه زمزم مرا دید و با دستش اشاره می‌کرد که جلوتر بروم و این کار، به دستور شریف مکه بود، اما من چگونه می‌توانستم از میان هزاران نفر مردمی که پیش رویم بودند، راهم را باز کنم؟ محافظان، شستن کعبه را با آب مقدس (آب زمزم) آغاز کردند و مردم این آب‌ها را در هوا می‌گرفتند... ظرف آب آشامیدنی به حضور آورده شد. علی بک ظرفی را دریافت کرد و مقداری از آب آن را نوشید و بقیه را بر روی خود پاشید. این کار به خاطر آن بود که این آب، حامل برکت و رحمت خداوند است. با همه این‌ها، این آب با گلابی که بویی خوش داشت، مخلوط شده بود. پس از آن، علی بک به در رسید؛ زیرا مأموران آفریقایی او را برای ورود کمک می‌کردند. در داخل کعبه، بسته‌هایی از قلم موهای پاک‌کننده را در اختیارش گذاشتند و او تمیز کردن زمین کعبه را آغاز کرد. شریف مکه نیز با شور و احساسی بزرگ، زمین کعبه را جارو می‌کرد، با اینکه زمین کعبه مانند تابلویی از یخ، تمیز و درخشان بود. هنگامی که این مراسم به پایان رسید، شریف اعلام کرد که بر من منت گذاشته و به لقب «خادم بیت الله الحرام»؛ یعنی خدمتگزار خانه محترم خدا مفتخرم ساخته است. و اینجا بود که تهنیت‌ها و تبریک‌های همه شرکت‌کنندگان را دریافت کردم.» (قائدان، ش ۴۴، ص ۱۰۰).

در دوران سیادت طولانی مدت عثمانی‌ها (حدود چهار قرن) بر حرمین شریفین، عطر و بخور همه ساله از سوی خلفای عثمانی به همراه حقوقی که از سوی آستانه به حرمین شریفین اختصاص داده شده بود، با محمول شامی ارسال می‌گردید (کردی، ۱۴۲۰ق، ص ۵۶۲).

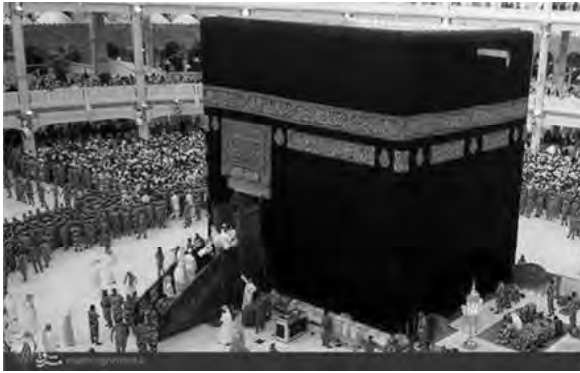
۴. شست‌وشوی کعبه در دوران آل سعود

با روی کار آمدن آل سعود و حاکمیت این خاندان بر سرزمین حجاز، سنت شست‌وشوی کعبه، مانند قبل ادامه یافت و تا مدتی این آیین با گلاب ارسال شده از مصر انجام می‌شد؛ چنان‌که در دهه ۱۳۴۰ش، وقتی جامه کعبه در مصر بافته و تهیه می‌شد، پیش از بافته شدن، مواد اولیه‌ای را آماده می‌کردند که از جمله آن‌ها دو عدد دیگ بود که در درون آن‌ها به اندازه ۵۸ کیلوگرم گلاب جهت شست‌وشوی کعبه قرار داده می‌شد. از اینجا روشن می‌شود که قبل از ارسال گلاب ایران، آن را از مصر فراهم می‌کردند. لازم به یادآوری است که مصریان در دوران اخیر و پیش از توقف ارسال جامه در سال ۱۳۸۱ق، همواره از مواد اولیه یاد شده برای ساختن و مهیا نمودن جامه کعبه استفاده می‌کردند (انصاری، ۱۳۷۹ش، ص ۱۰۱).

در طی سالهای اخیر نیز شست‌وشوی کعبه به صورت منظم و طی مراسم باشکوهی انجام می‌گیرد. در آیین و مراسم شست‌وشوی خانه خدا و معطرسازی آن، بنی شیبه (به عنوان پرده‌داران خانه خدا، به تاسی از رسول الله ﷺ) (سنجاری، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۴۹۸)، امیر مکه و رییس امور مسجدالحرام و سفرای دول خارجی حضور می‌یابند. گفتنی است، کعبه مشرفه هر سال دو بار؛ یک بار در ۱۵ محرم الحرام، پس از مناسک حج تمتع و بار دوم در آغاز ماه شعبان شست‌وشو داده می‌شد (روزنامه کیهان، ۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۵).

این شست و شو به وسیله آب زمزم مخلوط به گلاب صورت می‌گیرد. پس از آن، به وسیله عطرهاى مختلف دیوارها را خوشبو ساخته، آنگاه مقداری از عود و عنبر را در آن تبخیر می‌کنند و می‌سوزانند. عمل شست‌وشو معمولاً در حضور بزرگان و امیران و رجال دولتی انجام می‌گیرد.

ابراهیم بن محمد بن عبدالله الغازی در کتاب خود «التاریخ الغازی» آورده است که شیخ حسن بن عبدالقادر شیبی در کتاب «الإتمام علی إعلام الأنام» در باره چگونگی شست‌وشوی کعبه معظمه می‌نویسد:

«شست و شوی کعبه
معظمه در سال دوبار
انجام می‌شود؛ نخست در
اواخر ذی‌القعدة و دیگر
در روز دوازدهم ربیع
الأول، چگونگی انجام
مراسم آن، بدین‌گونه
است که در روزهای یاد

شده، پس از طلوع آفتاب، ابتدا در کعبه به وسیله کلیددار آن گشوده می‌شود و در آن، گلاب و عطر، گل و بخور و عنبر و چوب عنبر، که به وسیله کاروان محمل شامی به مکه آورده و در جایگاه مخصوصی قرارش می‌دهند، به مقدار نیاز به درون کعبه وارد می‌کنند. پیش از آغاز مراسم، بزرگ خدمه کعبه، ابتدا امیر مکه مکرمه و رؤسا و بزرگان شهر را مطلع می‌کند و جاروهایی از سوی مدیریت اوقاف همایونی، در حرم شریف مکی آورده می‌شود و در این میان بزرگ خدمه چاه زمزم نیز در کنار چاه حاضر می‌شود. در این لحظه سقاها سطل‌های خود را از آب زمزم پر می‌کنند و به زیر درگاه در کعبه می‌آورند؛ سطل‌هایی را که در این نقطه قرار دارد، با آب زمزم پر می‌کنند و به دست شخصی که کنار درگاه در کعبه ایستاده است می‌دهند. وی سطل آب را به شخصی که در درون خانه کعبه ایستاده می‌رساند. در این هنگام امیر مکه مکرمه در صورتی که از فرزندان او کسی حاضر باشد و نیز قاضی القضاات مکه و سایر مأموران و بزرگان شهر، همگی جارو به‌دست منتظر شروع مراسم شست و شو می‌مانند. ابتدا سطل‌های آب به وسیله امیر مکه و خانواده او بر دیوارها و زمین کعبه ریخته می‌شود و سپس دیگران نیز سطل‌های آب خود را می‌ریزند.

در این وضعیت سطل‌های خالی از در کعبه خارج شده و سطل‌های پر از آب زمزم، جایگزین آن می‌گردد. در پایان شست‌وشو عطر و گلاب پر شده در ظرف‌های مخصوص، به وسیله امیر مکه و هیأت همراه وی، به دیوارها مالیده می‌شود. آنگاه عنبر و عود به وسیله قاضی القضاات مکه پس از آن، توسط هرکس که مایل باشد سوزانده و تبخیر می‌شود.

گاهی در این هنگام امیر مکه تعدادی از جاروهای به کار رفته برای شست‌وشو را برای مردمی که در اطراف درِ کعبه، در مطاف گرد آمده‌اند، به عنوان تبرک پرتاب می‌کند. در این لحظه یکی از اعضای خانواده شیبی مراسم دعا را برگزار می‌کند و پس از آن، شست‌وشو به پایان می‌رسد و افراد از درون کعبه خارج می‌شوند. در این هنگام، کلیدداران کعبه که همان خانواده شیبی باشند، به وسیله اسفنج‌ها نقاط نمناک و خیس داخل خانه را خشک می‌کنند و مجدداً مقداری عطر و بخور به کار می‌برند، سپس از خانه خدا خارج شده، در کعبه را قفل می‌کنند.» (کردی، ۱۴۲۰، ج ۲، ص ۱۶۳).

حسین بن عبدالله باسلامه مکی حضر می، در کتاب «تاریخ الکعبة المعظمه» در

مورد شست‌وشوی کعبه می‌نویسد:

«شست‌وشوی کعبه در حال حاضر سالی دوبار اتفاق می‌افتد؛ نخست پیش از انجام مراسم حج و دیگر پس از خروج حاجیان از مکه. اولین شست‌وشو معمولاً در اواخر ماه ذی‌القعدة و یا اوایل ماه ذی‌الحجه هر سال و شست‌وشوی دوم در روز دوازدهم ربیع‌الأول انجام می‌شود. اما چگونگی شست‌وشوی آن، بدین صورت است:

در پگاه روز تعیین شده برای شست‌وشوی کعبه معظمه، رئیس خدمه کعبه معظمه، لحظه‌ای پس از طلوع آفتاب، به کنار حطیم می‌آید، در حالی که کلیددار کعبه که از آل شیبیه است، او را همراهی می‌کند. در این لحظه، در کعبه باز می‌شود و خدمه ظرف‌های گلاب و شیشه‌های عطر گل و عود و عنبر و بخورها و چوب عود را به همراه پارچه‌هایی که غالباً از نوع شال کشمیری است، به درون کعبه انتقال می‌دهند. این پارچه‌ها را افراد به هنگام شست‌وشوی کعبه به دور کمر خود می‌بندند.

همواره رسم بر این بوده که رئیس خدمتکاران و سادات کعبه، از پادشاهان، امیران، والیان و یا وزیران دولت و قضات و مدیران ادارات و بزرگان، جهت شست‌وشوی کعبه دعوت به عمل می‌آوردند.

پیش از آغاز این مراسم، تمامی وسایل و لوازم شست‌وشو در خانه کعبه حاضر می‌شد. رئیس اوقاف، طبق معمول جاروها را حاضر می‌کرد و بزرگ زمزم، مسؤولان حمل آب و سقاها را به کنار چاه زمزم فرا می‌خواند. در این هنگام ابتدا

سطل‌ها به وسیله سقاها از آب زمزم پر می‌شد و دست به دست به وسیله خدمتگزاران کعبه به داخل خانه خدا انتقال می‌یافت. پس از انجام این کارها، دعوت شدگان، به درون کعبه راهنمایی می‌شدند. سپس هر یک پارچه‌ای را که بیشتر به آن اشاره کردیم، بر می‌داشتند و به کمر خود می‌بستند و آنگاه جارویی به دست گرفته و همگی به شست و شوی درون کعبه به وسیله آب زمزم مخلوط با گلاب، مشغول می‌شدند.

در پایان شست‌وشوی زمین کعبه و بخشهایی از اطراف دیوارهای پایینی آن، افراد به وسیله عطر گل به اندازه ارتفاع قامت یک انسان دیوارها را با عطرهای یاد شده آغشته می‌کردند. این عطر گلها، در ظرفهایی آهنی سفید یا شیشه‌ای قرار داده می‌شدند.

در پایان عطر افشانی دیوارها، عنبر و عود و چوب عود را در منقل‌های بسیار زیبایی قرار می‌دادند و در فضای کعبه تبخیر می‌کردند و پس از خشک کردن زمین کعبه، به وسیله اسفنج‌های مخصوص و در انتهای مراسم شست‌وشوی کعبه معظمه و خوشبو کردن آن، خدمتگزاران کعبه تعدادی از جاروهای استفاده شده در مراسم را بین افرادی که در خارج از کعبه و نزدیک به در آن اجتماع کرده بودند، تقسیم می‌کردند.» (کردی، ۲۰۱۹ق، صص ۱۶۴-۱۶۳).

آداب شست و شو

به هنگام شست‌وشو، جامه به پرده‌دار که از خانواده شیبان است، تسلیم می‌گردد. شیخ شیبی نیز با همکاری اداره کارگاه جامه‌بافی و در حضور مدیر فنی آن، اقدام به قرار دادن آن بر روی کعبه معظمه می‌کند. شست‌وشوی خانه خدا همزمان با نصب پرده جدید انجام می‌گیرد و در روز عرفه یا عید قربان درون و بیرون خانه خدا با آب و گلاب شسته می‌شود و سپس با عطر، عنبر و عود خوشبو می‌گردد (مقریزی، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۳۹۱؛ باسلامه، ۱۴۰۲ق، صص ۴۳۷-۴۳۶).

در این عصر، معمولاً پادشاه عربستان و یا شخصی به جانشینی وی - که غالباً امیر منطقه مکه مکرمه و از خاندان آل سعود می‌باشد - شرکت می‌کند (انصاری، ۱۳۸۰ش، ص ۳۸، ص ۱۰۵).

در بیت‌الله‌الحرام یک ساعت پس از طلوع آفتاب برای ورود میهمانان کشورهای اسلامی، به منظور ادای نماز، گشوده می‌شود.

رییس پرده‌داران لحظاتی پس از طلوع آفتاب به همراه دیگر پرده‌داران از خاندان شیعی در حطیم حضور می‌یابند. خدمتکاران و پرده‌داران، ظرف‌های مملو از گلاب و نیز شیشه‌های عطر گل و عودسوزها را به همراه عنبر و عود و ندّ و نیز لباس‌هایی که غالباً از نوع «شال کشمیری» بوده، برای پوشیدن آن به هنگام شست‌وشوی کعبه به همراه می‌آوردند.

همواره عادت بر این بوده که رییس پرده‌داران، پادشاهان یا امرا و فرماندهان و نیز وزرای کابینه، قاضی و رؤسای ادارات گوناگون را در این مراسم دعوت می‌کردند که پیش از حضور آنان، به لحظه‌ای تمامی مواد و وسایل لازم برای شست‌وشو آماده می‌گردید. سازمان اوقاف نیز معمولاً جاروهای مورد لزوم در این مراسم را مهیا می‌کرد. در این هنگام، بزرگ‌زمزمی‌ها به همراه سقا‌های آب زمزم حاضر شده و سطل‌های پر شده از آب زمزم را دست به دست به سوی کعبه هدایت می‌کردند. پرده‌داران و دستیاران آن‌ها، سطل را گرفته و به درون کعبه معظمه می‌بردند.

پس از آماده شدن کلیه لوازم یاد شده در درون کعبه مشرفه، میهمانان دعوت شده برای شست‌وشو به درون کعبه وارد شده و آنگاه هریک از آنان لباس‌های ویژه را در اختیار گرفته، به تن می‌کنند، سپس همگی در حالی که هریک جارویی به دست گرفته‌اند، عملیات شست‌وشوی کعبه معظمه با آب زمزم را، که در آن گلاب مخلوط کرده‌اند، آغاز می‌کنند. پس از پایان شست‌وشوی زمین کعبه و برخی از قسمت‌های دیوارهای پیرامون آن، شروع به پاک کردن دیوارها تا ارتفاع یک قامت از انسان با گلاب کرده، سپس به وسیله عطر گل قسمت‌های یاد شده را خوشبو می‌سازند. عطر گل را غالباً در ظرف‌های شیشه‌ای سفید یا بلور قرار می‌دادند. پس از پایان کار خوشبو کردن، عنبر و عود و ندّ را در بخوردان‌های بسیار زیبا و مجللی قرار داده و تمامی درون کعبه و پیرامون آن را پس از خشک کردن زمین آن، با اسفنج بخور می‌دهند.

در پایان مراسم شست و شوی کعبه معظمه و خوشبو کردن آن، پرده داران جاروها را در میان مردم گردآمده بر در کعبه، تقسیم و توزیع می کنند. پس از پایان شست و شوی کعبه معظمه و خوشبو کردن آن، طبق معمول، هم زمان در همان لحظه جامه نوین کعبه معظمه بر آن قرار داده می شود.

تاریخچه شست و شوی کعبه با گلاب ناب ایرانی

* ارسال گلاب از ایران

از زمان دقیق ارسال گلاب از ایران به عربستان تا پیش از ۱۳۷۲ خورشیدی، اخبار و آگاهی دقیقی در دست نیست. بنا به گفته برخی، از ده ها سال قبل، عربستان از طریق کشور امارات متحده عربی، گلاب ایرانی را تهیه می کرده و در شست و شوی کعبه مورد استفاده قرار می داده است. البته با توجه به شهرت جهانی گلاب قمصر، بعید به نظر

می رسد که از گذشته های دور گلاب ایرانی مورد توجه نبوده باشد؛ چنان که گفته شده، پیشینه شست و شوی خانه خدا با گلاب ناب قمصر، شاید به پیش از عصر صفویه برگردد ولی در عهد شاه عباس بود که این رسم و آیین با ارسال گلاب ناب قمصر به خارج از کشور، به خصوص کشور عربستان و مکه رسمیت یافت (روزنامه کیهان، سه شنبه ۲۷ آذر ۱۳۸۶ش، شماره ۱۸۹۷۷).

اما تاریخ شست و شوی کعبه با گلاب ناب ایرانی به طور منظم، از سال ۱۳۷۲ش، آغاز شده و تا پیش از این تاریخ، گلاب مخصوص شست و شوی خانه خدا در شهر

طائف عربستان تهیه می‌شد، لیکن هرگز کیفیت گلاب منطقه کاشان ایران را نداشت (روزنامه کیهان، دوشنبه ۲۴ آبان ۱۳۸۹).

حجت الاسلام و المسلمین سید علی موسویان، که در شهر قمصر تهیه گلاب ناب ایرانی برای شست و شوی کعبه را به طور منظم، از سال ۱۳۷۲ ش، بر عهده داشته، می‌گوید:

پس از آن که درخواست ما

برای ارسال گلاب از قمصر کاشان توسط جناب حجت الاسلام و المسلمین محمدی ری شهری، نماینده محترم ولی فقیه در امور حج و زیارت، در سال ۱۳۷۲ پذیرفته شد، تهیه و ارسال آن را آغاز کردیم.

روزنامه دنیای اقتصاد، گزارشی از مراسم شست و شوی کعبه با گلاب ایرانی در

۲۸ اردیبهشت ۱۳۸۹ منتشر کرده، می‌نویسد:

«به گزارش پایگاه اطلاع رسانی حج، وابسته به بعثه مقام معظم رهبری، خبرگزاری رسمی عربستان (واس) در مورخ ۲۰/۰۹/۱۳۹۰ گزارش داد: خالد الفیصل امیر منطقه مکه مکرمه و رییس کمیته مرکزی حج عربستان به نیابت از عبدالله بن عبدالعزیز، پادشاه عربستان، افتخار شست و شوی کعبه مشرفه را به خود اختصاص داد.

امیر مکه مکرمه و همراهانش به محض ورود به کعبه، به شست و شوی درون آن، با مخلوط آب زمزم و گلاب (ناب ایرانی) اقدام کردند و دیوارهای کعبه را نیز با قطعه‌هایی از پارچه خیس شده با این آب مخلوط، تمیز کردند. در این مراسم شیخ صالح بن عبدالرحمان الحصین، رییس کل اداره امور حرمین شریفین و معاون وی، شیخ محمد بن ناصر الخزیم حضور داشتند. بندر بن خالد الفیصل، شیخ صالح بن عبدالرحمان الحصین، رییس کل امور حرمین شریفین، اکمل الدین احسان اوغلو دبیر کل سازمان همکاری اسلامی (کنفرانس اسلامی سابق) فؤاد بن السلام فارسی وزیر حج عربستان، اسامه بن فضل الباز شهردار مکه مکرمه، محمد بن ناصر الخزیم

معاون رییس کل امور حرمین شریفین، امیر مکه را در شست‌وشوی بیت‌الله الحرام همراهی می‌کردند.» (<http://hajj.ir/fa/5228>)

خالد الفیصل امیر مکه مکرمه و رییس کمیته مرکزی حج عربستان، اعلام کرد: «فردا (۲۷ آبان ۱۳۹۲ش) کار شست‌وشوی کعبه با آب زمزم مخلوط به گلاب ناب ایرانی انجام می‌شود.»

براساس این گزارش، مطابق سنت همه ساله، پس از پایان موسم حج، خالد الفیصل به نیابت از ملک عبدالله، پادشاه عربستان، خانه خدا را شست‌وشو می‌دهد. الخزیم، معاون رییس کل امور حرمین شریفین گفت: اداره کل امور حرمین شریفین، آب زمزم مخلوط به گلاب ایرانی و تمام لوازم شست‌وشو را از مدت‌ها پیش آماده کرده است.» (خبرگزاری فارس، ۲۶ آبان ۱۳۹۲).

همچنین در این مراسم، اعضای نمایندگی‌های دیپلماتیک کشورهای اسلامی مقیم عربستان و شماری از مقامات و رؤسای ادارات دولتی این کشور و پرده‌داران بیت‌الله الحرام و جمعی از شهروندان عربستان حضور داشتند. پس از پایان مراسم شست‌وشوی کعبه مشرفه، امیر مکه مکرمه هدیه‌ای به رسم یادبود از رییس کل امور حرمین شریفین دریافت کرد (میقات حج، ۱۳۹۰ش، ص ۲۰۱).

* تهیه کنندگان گلاب ارسالی به مکه

سید علی موسویان، در معرفی تهیه کنندگان گلاب برای شست‌وشوی کعبه می‌گوید: «از کشورهای گوناگون پیشنهادهایی برای تهیه گلاب برای شست‌وشوی خانه خدا عرضه می‌شود لیکن عربستان آن پیشنهادها را رد کرده و گلاب قمصر کاشان را به عنوان بهترین و با کیفیت‌ترین گلاب می‌داند.»

وی اظهار می‌دارد: «تنها خود و فرزندش سید امیر حسین از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۹۶ شمسی، نسبت به تهیه گلاب برای شست‌وشوی خانه خدا اقدام کرده‌اند.»

آقای موسویان در باره انگیزه خود از تهیه گلاب برای شست‌وشوی خانه خدا

گفته است:

«بنده از همان اوان کودکی می دانستم که شست و شوی خانه خدا انجام می شود اما چگونگی آن را نمی دانستم! پدرم راهنمای کاروان حجاج بود و روش تهیه گلاب ناب را به ما یاد داده است. آباء و اجدادمان روش ویژه گرفتن گلاب را می دانستند و به ما هم آموخته اند؛ لذا به این فکر افتادیم که یک کانال مناسبی ایجاد نموده، با مقررات ویژه ای گلاب شست و شوی خانه خدا را تهیه و ارسال کنیم.

وی اظهار می دارد:

خودم و پسر «سید امیر حسن» که طلبه است، این کار را در منزل خودمان در قمصر انجام می دهیم. گل هایمان را جمع می کنیم و آن را در مراحل مختلف، دو آتشه و گاهی سه آتشه تهیه می کنیم. این گلابگیری با طرز خاصی انجام می شود که در منطقه، مثل و مانند ندارد!

برای استحصال گلاب سعی می کنیم ۴۰ کیلو گل به دست بیاید تا بتوانیم فرآوری کنیم. بعد که فرآوری شد، ۴۰ کیلو گل دیگر می ریزیم. تهیه این گلاب مبانی خاص خود را دارد. کاملاً سنتی است و با هیزم تهیه می شود و از گاز و نفت هم استفاده نمی کنیم.»

گفتنی است هر مرحله از فرآوری گلاب، حدود ۱۲ ساعت زمان می برد.

* زمان گلابگیری

این گلاب طی مراسمی خاص و آیینی ویژه، همه ساله در اواخر اردیبهشت ماه گرفته می شود. طبق نظر ارسال کنندگان گلاب به مکه مکرمه، باغ یا باغات خاصی برای تهیه گلاب در

Photo: Mohsen Ghaemi

قمصر اختصاص داده نشده و قمصری‌های دست اندرکار گلاب ارسالی، هر روز پس از نماز صبح و قبل از طلوع آفتاب، با وضو و ذکر صلوات بر محمد و آل محمد، راهی گلستان‌های گل محمدی می‌شوند و خرسند و شادمان‌اند از این که ناب‌ترین عصاره دسترنج‌شان را برای کعبه ارسال و آن را متبرک می‌کنند (روزنامه ایران، یکشنبه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۴، شماره ۵۹۲۵).

لازم به یادآوری است که کسی باغ یا ملکی بدین منظور وقف نکرده است.

* مقدار گلاب ارسالی

طبق گفته دست‌اندرکاران، سالیانه ۸۰ لیتر گلاب برای شست‌وشوی خانه خدا به مسئول شئون حرمین شریفین تحویل داده می‌شود که در دو مرحله و هر بار ۴۰ لیتر برای شست‌وشو استفاده می‌شود. خانه خدا در سال، طی دو فرصت؛ اول شعبان و شب دهم ماه ذی‌حجه شست‌وشو می‌شود.

به گفته حجت الاسلام موسویان، این ۸۰ لیتر، روز ۲۴ رجب ارسال می‌شود که ۴۰ لیتر آن، در روز اول ماه شعبان المعظم و ۴۰ لیتر دیگرش در ماه ذی‌حجه برای شست‌وشوی خانه خدا استفاده می‌شود (روزنامه ایران، یکشنبه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۴، شماره ۵۹۲۵).

البته در باره اندازه و مقدار

گلاب ارسالی، نظرات همسان نیست. گویا در تمام سالهایی که گلاب از قمصر ارسال می‌شده - چنان که مهندس وحید فرخ تبار، شهردار قمصر در مورد یکی از سال‌ها می‌گوید - مقدار ۳۰۰ لیتر گلاب ناب دو آتسه

توسط یکی از گلابگیران این شهر تهیه شد و در ظرفهای مخصوص و استاندارد ۲۰ لیتری تحویل نمایندگی بعثه در کشور عربستان گردید.

گلاب استحصالی از قمصر کاشان در گالن‌هایی ریخته شده و ارسال می‌گردد؛ چنان‌که در ۱۶/۳/۱۳۹۲ شمسی، گلاب‌ها در هشت گالن بزرگ و هشت گالن کوچک جاسازی شده، به مسؤول دفتر شیخ عبدالرحمان سدیس، رئیس کل امور حرمین شریفین، در ضلع غربی مسجدالحرام تحویل داده می‌شود (میقات حج، ۱۳۹۲ ش، ش ۸۳، ص ۱۹۱).

* در صد اسانس گلاب ارسالی

طبق برخی اظهارات و گفته‌ها، گلاب ارسالی برای کعبه، دو آتشه با اسانس بالای ۴۰ درصد است. حتی دو و گاهی سه آتشه بوده و دارای بالاترین درجه خلوص در میان گلاب‌های ایرانی است. این گلاب از بهترین گونه گل محمدی تهیه می‌شود که از لحاظ کیفی از ۳۵ میلی گرم در ۱۰۰ میلی لیتر و یا ۳۵۰ پی پی ام اسانس بهره‌مند است.

* زمان و تاریخ تنظیف با گلاب

شست‌وشوی کعبه از داخل، تنها با آب زمزم آمیخته با گلاب و مشک انجام می‌شود و امیر مکه از طرف پادشاه، به همراه رئیس امور مسجدالحرام و مقام سدان کعبه و سفرای دول خارجی آن را انجام می‌دهند. این مناسبت در هر سال دو بار؛ یکی در ماه شعبان و دیگری در ماه ذی‌حجه انجام می‌گیرد. پرده کعبه هم در نهم ذی‌حجه، در حالی که حجاج در عرفات هستند، تعویض می‌گردد (جعفریان، ۱۳۷۵ ش، ش ۱۵، ص ۸۵).

گفتنی است، در سال‌های دور، شست‌وشوی کعبه از درون، بیش از یکبار در سال معمول بوده که در روزهای پس از بیست و نهم رجب، بیست و هفتم ذی‌القعدة (جهت آمادگی برای حج) و سومین بار، در هفته اول از ماه محرم صورت می‌گرفته است. اما در نیمه اول از قرن چهاردهم هجری، شست‌وشوی درون کعبه دو بار در سال تعیین گردید که نخستین بار آن، در اواخر ماه ذی‌القعدة و دیگری غالباً در روز دوازدهم از ماه ربیع‌الاول شست‌وشو داده می‌شد. در دوران ما نیز شست‌وشوی کعبه مشرفه دو بار در سال انجام می‌شود.

به نظر می‌رسد علت متعدد شستن کعبه در دوران‌های گذشته این بوده که در آن سال‌ها پرده‌داران کعبه در برابر پاداش و هدیه‌هایی، به حاجیان اجازه ورود به درون کعبه در موسم حج و نیز موسم عمره رجیبه و گاه در بعضی مناسبات مذهبی می‌دادند. بنابراین، شست‌وشوی درون کعبه پس از پایان آن زمان‌ها ضروری به نظر می‌رسید. اما اکنون، به هیچ‌یک از حاجیان و نیز عمره‌گزاران، در زمان‌های عمره، اجازه ورود به درون کعبه داده نمی‌شود، که در این میان برخی بزرگان از شخصیت‌های دولتهای اسلامی؛ مانند رؤسای جمهور کشورهای اسلامی از این قاعده مستثنی هستند. بنابراین، شست‌وشوی درون کعبه بیش از یک یا دو بار در سال ضرورت پیدا نمی‌کند. در این زمان نیز هنگام تغییر جامه کعبه و برداشته شدن جامه پیشین از روی آن، کعبه را از درون شست‌وشو داده و دیوارهای درونی و بیرونی آن را خوشبو می‌سازند.

مراسم شست‌وشوی کعبه مشرفه، یک ساعت تا یک ساعت و نیم طول می‌کشد و ابزارهایی که در این مورد به کار می‌رود عبارت‌اند از: دو دیگ مسی که در آن

گلاب خالص به وزن ۵۸ کیلو گرم قرار داده می‌شود و نیز قطعه‌هایی از پارچه.

* نقش بعثه مقام معظم رهبری در هماهنگی

و ارسال گلاب

در سال‌های آغازین ارسال گلاب ناب از ایران، آن را تحویل بعثه مقام معظم رهبری می‌دادند و ایشان با اداره حرمین شریفین ارتباط برقرار می‌کردند و ظرف‌های حاوی گلاب را برای شست‌وشوی خانه خدا تحویل می‌دادند.

MEHR

Photo: Mohamad Sadegh Heydari MEHR NEWS AGENCY

البته در سالهای بعد، تهیه کننده گلاب، جناب سید علی موسویان، در سفر حج شرکت می کرد و طی ملاقات رسمی، گلاب را به اداره حرمین شریفین تحویل می داد. ایشان در این باره می گویند:

«نخستین بار که طی یک ملاقات رسمی با مقامات عربستان، گلاب را به اداره حرمین شریفین تحویل دادیم، سال ۱۳۷۶ شمسی بود که با دکتر صالح الحسینی مسئول شئون حرمین شریفین ملاقات رسمی انجام گرفت.»

* تنظیف کنندگان کعبه و پیرامون آن

گرچه سران همه کشورهای اسلامی به مراسم شستشو دعوت می شوند، لیکن آنان در شستشو شرکت ندارند و دست اندر کاران حرم، خودشان کعبه را می شویند و سران برای خواندن نماز و تبرک جستن به داخل کعبه می روند. از جمهوری اسلامی ایران نیز همه ساله پنج نفر در این مراسم حضور می یابند. هیئت های هر کدام از کشورها، طبق زمانی که برای آنان تعیین شده، جهت خواندن نماز وارد کعبه می شوند. مستحب است در درون کعبه، نماز به چهار طرف خوانده شود.

مراسم شست و شوی کعبه با گلاب ناب ایرانی (۱۴۱۷ق.)

روز دوشنبه، پنجم شعبان، حدود ساعت ۱۰ صبح، در کعبه را گشودند و مشغول تمیز کردن و انتقال وسائلی از داخل بیت شدند. پس از پرس و جو معلوم شد که روز سه شنبه ۶ شعبان مراسم شست و شوی رسمی بیت توسط شاهزاده عبدالله، ولیعهد، صورت می پذیرد. از ساعت ۶ صبح، سه شنبه ۶ شعبان، مقررات ویژه ای در مسجد الحرام حاکم بود. اطراف بیت با وسعت زیادی، خالی از طواف کنندگان گردیده بود. تا ساعت ۷/۱۴ صبح، کلیه سفرا و نمایندگان پارلمان های کشورهای اسلامی، از آن جمله سفیر جمهوری اسلامی ایران حجت الاسلام نوری شاهرودی، هر کدام برای چند دقیقه به داخل بیت مشرف شدند.

حوالی ساعت ۷/۲۰ صبح، ولیعهد به همراه بیش از ۴۰ تن از برادران و امرای شهرهای مختلف حجاز و بزرگان کشوری وارد مسجدالحرام شدند و در حالی که شخصی در جلو کاروان سینی و منقلی مخصوص به دست داشت و بخار عودی بسیار خوشبو در فضا متصاعد می نمود، به طرف بیت در حرکت بودند. عبدالله بدون آن که طواف کند، مستقیم وارد بیت شد و این امر خود مسأله عجیبی بود. پس از ۱۷ سال این نخستین بار بود که مقامی عالی رتبه جهت شست و شوی کعبه به مسجد وارد می شد. مراسم شست و شو با آب زمزم و گلاب و عطر افشانی داخل کعبه حدود ۴۰ دقیقه به طول انجامید (انصاری، ۱۳۷۵ ش، ۱۸، ص ۱۹۴).

ابزارهایی که در این مورد به کار می رود عبارت اند از:

دو دیگ مسی که در آن گلاب خالص به وزن ۵۸ کیلو گرم قرار داده می شود و نیز قطعه هایی از پارچه.

یکی از ظرف های گلاب که هر سال به همراه پرده به مکه مکرمه ارسال می شد، اکنون در دار الکسوة قاهره موجود است (انصاری، ۱۳۸۰ ش، ۳۵، ص ۱۵۰).

در مراسم شست و شو، جامه به پرده دار کعبه مشرفه از خانواده شیبان تسلیم می گردد که شیخ شیبی نیز با همکاری اداره کارگاه جامه بافی و در حضور مدیر فنی آن، اقدام به پوشاندن کعبه با جامه می کند. جامه کعبه پس از برداشته شدن جامه پیشین و شست و شوی کعبه مشرفه با گلاب و خوشبو و معطر کردن به وسیله عطر، بدون هیچ گونه مراسم جشنی که در دوران های گذشته در این هنگام برگزار می شد، بر کعبه پوشانده می شود.

مقامات شرکت کننده

در مراسم شست و شوی کعبه، معمولاً پادشاه عربستان و یا شخصی به جانشینی وی - که غالباً امیر منطقه مکه مکرمه و از خاندان آل سعود می باشد - شرکت می کند.

در بیانیه ای که از سوی اداره کل امور حرمین شریفین صادر شده، آمده است:

«آل الشیبی افتخار پرده داری کعبه را به دست آورده و دولت عربستان همچنان

به این مسأله توجه دارد و در هر محفلی برای شست‌وشوی کعبه، پرده‌دار کعبه دعوت می‌شود تا آن را بگشاید و در شست‌وشوی آن مشارکت کند.

شیخ عبدالقادر بن طه الشیبی، پرده‌دار کعبه مشرفه اعلام کرد: شست‌وشوی دیوار کعبه از داخل با ۴۵ لیتر آب زمزم و گلاب ناب ایرانی و عصاره گل طایف و عود کامبوجی انجام شده است.

وی در گفت‌وگو با عکاظ گفته بود:

«بر اساس سنت هر ساله، کعبه مشرفه یک ساعت پس از نماز صبح باز شده و پادشاه یا معاون وی وارد آن می‌شوند و پس از خواندن دو رکعت نماز در داخل آن، به همراه میهمانانی از کشورهای اسلامی به شست‌وشوی کعبه مشرفه می‌پردازند که البته امسال ملک عبدالله قادر به انجام این کار نبود و خالد الفیصل امیر مکه مکرمه به جای وی این کار را انجام داد.

مراسم شست‌وشوی کعبه مشرفه، یک ساعت تا یک ساعت و نیم طول کشید شست‌وشوی کعبه مشرفه یک سنت نبوی است که پیامبر ﷺ روز فتح مکه مکرمه هنگامی که داخل کعبه مشرفه شد، پس از پاکسازی آن از وجود بت‌ها، به شست‌وشوی آن اقدام کردند.» (میقات حج، ش ۸۵، ص ۱۸۸).

از سوی دیگر، یوسف الوابل، معاون خدماتی رییس امور حرمین شریفین به عکاظ گفت:

«شست‌وشوی کعبه مشرفه، دو بار در سال انجام می‌شود؛ بار اول در ۱۵ محرم الحرام و بار دوم در ابتدای شعبان المعظم.

وی اعلام کرد: دلیل شست‌وشوی کعبه مشرفه در چنین ایامی، نبود ازدحام در حرم است و این زمان برای شست‌وشو مناسب است.

وی گفت: حفظ برخی پارچه‌ها و تجهیزات به کار رفته در شست‌وشوی کعبه از سوی برخی، هیچ اصلی در شرع ندارد.

در روز شست‌وشوی کعبه مشرفه، بیت‌الله الحرام یک ساعت پس از طلوع آفتاب برای ورود میهمانان کشورهای اسلامی به منظور ادای نماز در آن باز می‌شود.» (میقات حج، ش ۸۱، ص ۱۹۲).

«بر اساس این گزارش، قرار است در ساعات نخست روز اول ماه شعبان، کعبه شریف توسط شاه عربستان یا نماینده وی که معمولاً امیر منطقه مکه مکرمه است با گلاب ناب قمصر کاشان شست و شو داده شود. (میقات حج، ش ۸۳، ص ۱۹۱).

شست و شوی خانه خدا در مراسم و مراحل ویژه‌ای صورت می‌گیرد و دیوارهای خانه خدا با ظروفی از آب زمزم مخلوط با گلاب کاشان با پارچه‌های سفید شسته می‌شوند. همچنین کف خانه خدا که با سنگ مرمر مفروش است، با پارچه‌های سفید معطر به بهترین عطرها، گلاب کاشان، عود و مشک شسته و خشک می‌شود.

* ثبت جهانی گلاب‌گیری قمصر کاشان و شست‌وشوی کعبه

مطابق اظهار نظر فرهاد نظری، مدیر کل ثبت آثار تاریخی و فرهنگی:

«با موافقت دو کشور ایران و عربستان، پرونده‌ای به نام «مراسم گلاب‌گیری قمصر کاشان و آیین شست‌وشوی خانه کعبه» تدوین و در فهرست میراث ناملموس جهانی ثبت می‌شود.»

وی افزود: «گلاب‌گیری قمصر کاشان و آیین شست‌وشوی خانه کعبه یکی از پرونده‌های منحصر به فرد مربوط به حوزه میراث ناملموس است که نیمی از این آیین در ایران و نیمی دیگر از آن در عربستان برگزار می‌شود.»

نظری گفت: «این پرونده به صورت مشترک باید با همکاری ایران و عربستان تهیه شود و سازمان جهانی یونسکو هم از این نوع همکاری‌ها استقبال می‌کند. بنابراین، باید هر دو کشور در یک همکاری مشترک، این پرونده را تهیه کنند. سازمان جهانی یونسکو یک

سازمان فرهنگی است که در روابط بین کشورها دخالتی نمی‌کند.»
وی اظهار داشت: «پیشنهاد تهیه این پرونده به نمایندگان عربستانی انتقال داده می‌شود، چون باید مورد موافقت دو کشور ایران و عربستان قرار گیرد.» (روزنامه دنیای اقتصاد، چهارشنبه، ۳۰ مهر ۱۳۹۴).

حکم فقهی عطرآمیزی کعبه

پس از بیان سیر تاریخی شست‌وشوی کعبه با گلاب ناب ایرانی، شایسته است به موضوع فقهی عطرآگین کردن کعبه معظمه نیز پرداخته شود. اکنون به جاست اشاره‌ای، هر چند مختصر، به دیدگاه فقها در باره عطرآگینی کعبه داشته باشیم:

از نظر بسیاری از فقیهان شیعه امامی (مفید، ۱۴۱۰ق، ص ۴۳۲؛ ۱۴۰۵ق. سید مرتضی، رسائل المرتضی، ۱۴۰۵ق، ج ۳، ص ۶۶؛ موسوی عاملی؛ ۱۴۱۰ق، ج ۷، ص ۳۲۴) و تعدادی از فقهای اهل سنت؛ (تنوخی، بی تا، ج ۱، ص ۴۵۷؛ رعینی، ۱۴۱۶ق، ج ۴، ص ۲۳۳)؛ از جمله مالکیان، خلوق^۱ کعبه (عطر ویژه که با آن کعبه را خوشبو می‌کنند) از حکم حرمت استشمام بر احرام‌گزار استثنا شده و بهره بردن از آن موجب کفاره نمی‌شود (ابن ابی شیبیه، ۱۴۰۹ق، ج ۴، ص ۲۸۸؛ طوسی، ۱۳۶۵ش، ج ۵، ص ۶۹؛ حر عاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲، صص ۴۵۰-۴۴۹). البته اگر بدن یا لباس احرام‌گزار به مقداری فراوان از خلوق کعبه آغشته شود، مالکیان رفع آن را واجب دانسته‌اند (رعینی، ۱۴۱۶ق، ج ۴، ص ۲۳۳؛ دسوقی، بی تا، ج ۲، ص ۶۳). مقصود از خلوق، عطری ویژه مرکب از موادی چون زعفران است که کعبه با آن خوشبو می‌شده است (فاضل هندی، ۱۴۱۶ق، ج ۵، صص ۳۵۰-۳۴۹؛ بحرانی، ۱۳۶۳ش، ج ۱۵، ص ۴۲۲؛ دسوقی، بی تا، ج ۲، ص ۶۲). اندکی از فقیهان این استثنا را افزون بر این عطر خاص، شامل هر عطری شمرده‌اند که کعبه بدان آغشته می‌شود (زین الدین بن علی، ۱۴۱۶ق، ج ۲، صص ۲۵۴-۲۵۳؛ بحرانی، ۱۳۶۳ق، ج ۱۵، ص ۴۲۲؛ نراقی، ۱۴۱۵ق، ج ۱۱، ص ۳۷۶). فقیهان مالکی بر این باورند که در ایام حج، کعبه باید با ماده خوشبوی خلوق آغشته نگردد تا موجب معطر شدن احرام‌گزاران نشود. به باور مالک،

۱. نوعی بوی خوش، که بخش اعظم آن زعفران است و رنگ آن مایل به سرخی یا زردی است.

عطر فروشان نیز باید در ایام حج، میان صفا و مروه دور از محل عبور احرام گزاران باشند (مالک بن انس، ۱۳۲۳ق، ج ۱، ص ۴۵۶؛ دسوقی، بی تا، ج ۲، ص ۶۳).

نتیجه گیری

ارسال گلاب به صورت رسمی از ایران برای شست و شوی کعبه معظمه، پیشینه چندانی ندارد. شروع برای این اقدام مبارک با موافقت دولت عربستان از سال ۱۳۷۲ بود و از آن زمان تا سال ۱۳۹۴ به طور منظم که عربستان از ارسال گلاب ایرانی ممانعت به عمل آورد، ادامه یافت. در این مدت، هر سال حدود ۸۰ لیتر گلاب دو و یا سه آتسه از باغات قمصر کاشان و با در صد اسانس بسیار بالا توسط آقای سید علی موسویان و فرزندش سید یاسر استحصال و به مکه مکرمه ارسال می شد. با این مقدار گلاب، هر سال خانه خدا در ماه شعبان المعظم و ذی حجة الحرام مورد شست و شو، تنظیف و معطر سازی قرار می گرفت. در این مراسم معنوی، افزون بر شرکت برخی مقامات عربستانی، همچون پرده دار کعبه معظمه و امیر مکه، از ایران نیز برخی صاحب منصبان حضور می یافته اند. بی تردید ارسال گلاب ناب قمصر برای شست و شوی کعبه افتخاری بزرگ برای مردم ایران، به ویژه منطقه کاشان و قمصر و مایه مباهات تمام ایرانیان است.

منابع

۱. ابن ابی شیبیه، ۱۴۰۹ق، المصنّف فی الاحادیث و الآثار، به کوشش سعید محمد اللحام، دار الفکر.
۲. ابن اثیر، علی (م. ۶۳۰ق)، الکامل فی التاریخ، بیروت، دار صادر.
۳. ابن جریر طبری، محمد، ۱۴۰۳ق، تاریخ طبری، به کوشش گروهی از علما، بیروت، اعلمی.
۴. ابن ظهیره، ۱۴۲۳ق، الجامع اللطیف فی فضل مکه و اهلها و نباء البیت الشریف: ابن ظهیره، به کوشش علی عمر، قاهره، مکتبة الثقافة الدینیة.
۵. ابن عماد حنبلی، عبد الحی بن احمد، ۱۴۰۶ق، شذرات الذهب (م. ۱۰۸۹ق)، به کوشش الارنؤوط، بیروت، دار ابن کثیر.

۶. ابن فهد، عمر بن محمد (م. ۸۸۵ق)، ۱۴۰۸ق، اتحاف الوری، به کوشش عبدالکریم، مکه، جامعة امّ القرى.
۷. ازرقی، محمد بن عبدالله (م. ۲۴۸ق)، ۱۴۱۵ق، اخبار مکه، به کوشش رشدی الصالح، مکه، مکتبة الثقافة.
۸. اصغر قائدان / حسن السعید، ۱۳۸۲ش، میقات حج، مأموریت‌های مشکوک، در سرزمین‌های مقدس (۳)، بعثه مقام معظم رهبری، قم، پژوهشکده حج و زیارت.
۹. انصاری، هادی / محمد الدقن ۱۳۷۵ش، میقات حج، جامه مصری در دوران جدید، بعثه مقام معظم رهبری، قم، پژوهشکده حج و زیارت.
۱۰. انصاری، هادی / محمد الدقن، ۱۳۷۹ش، میقات حج، مصر و ویژگی‌های تاریخی - هنری آن در جامه کعبه، بعثه مقام معظم رهبری، قم، پژوهشکده حج و زیارت.
۱۱. انصاری، هادی، ۱۳۷۵ش، میقات حج، درون کعبه در دو دیدار، بعثه مقام معظم رهبری، قم، پژوهشکده حج و زیارت.
۱۲. انصاری، هادی، / محمد الدقن، ۱۳۸۰ش، میقات حج، جامه ساخت عربستان، بعثه مقام معظم رهبری، قم، پژوهشکده حج و زیارت.
۱۳. باسلامه، حسین، ۱۴۰۲ق، تاریخ الکعبة المعظمة، جده، تهامه.
۱۴. بحر العلوم، محمد مهدی (م. ۱۲۱۲ق)، (۱۴۲۵ق)، تحفة الکرام، به کوشش جلالی و غفوری، تهران، مشعر.
۱۵. بحرانی، یوسف بن احمد، ۱۳۶۳ش، الحدائق الناظرة، تحقیق محمد تقی ایروانی و علی آخوندی، قم، النشر الاسلامی.
۱۶. بلاذری، احمد بن یحیی (م. ۲۷۹ق)، ۱۴۱۷ق، انساب الاشراف، به کوشش سهیل زکار و زرکلی، بیروت، دار الفکر.
۱۷. پژوهشکده حج و زیارت، ۱۴۱۲ق، دانشنامه حج و حرمین شریفین، تهران، نشر مشعر، ۱۳۹۲.
۱۸. جعفریان، رسول ۱۳۷۵ش، میقات حج، پرده‌داری و کلیدداری کعبه، بعثه مقام معظم رهبری، قم، پژوهشکده حج و زیارت.
۱۹. حر عاملی، وسائل الشیعه، قم، آل البيت علیهم السلام.

۲۰. خبرگزاری فارس، ۲۶ آبان ۱۳۹۲، farsnews.ir/news/139208260002791392
۲۱. خلیلی، جعفر، ۱۳۸۴ش، مکه و مدینه از دیدگاه جهانگردان اروپایی، تهران.
۲۲. دسوقی، محمدبن احمد، بی تا، حاشیة الدسوقی، بیروت، احیاء کتب العربیه.
۲۳. ذهبی، (م. ۷۴۸ق)، ۱۴۱۰ق، تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر، به کوشش عمر عبدالسلام، بیروت، دارالکتب العربی.
۲۴. رعینی، خطاب، ۱۴۱۶ق، مواهب الجلیل، به کوشش زکریا عمیرات، بیروت، دارالکتب العلمیه.
۲۵. روزنامه ایران، یکشنبه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۴، شماره ۵۹۲۵
- 26 . <http://hajj.ir/fa/5228>
۲۷. روزنامه کیهان، ۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۵ش.
۲۸. روزنامه کیهان، دوشنبه ۲۴ آبان ۱۳۸۹ش.
۲۹. روزنامه کیهان، یکشنبه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۴ش.
۳۰. زکی یمانی، احمد، ۱۴۲۸ق، موسوعة مكة المكرمة و المدينة المنورة، به کوشش عباس صالح طاشکندی، ریاض، مؤسسة الفرقان.
۳۱. زین الدین علی (شهید ثانی)، ۱۴۱۶ق، مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام، قم، معارف اسلامی.
۳۲. سنجاری، علی بن تاج الدین (م. ۱۱۲۵ق)، ۱۴۱۹ق، منائح الکریم، به کوشش المصری، مکه، جامعة امّ القرى.
۳۳. سید مرتضی، ۱۴۰۵ق، رسائل المرتضی، به کوشش حسینی و رجایی، قم، دارالقرآن.
۳۴. طبری، ۱۴۰۳ق، تاریخ طبری (تاریخ الامم و الملوک)، به کوشش گروهی از علما، بیروت، اعلمی.
۳۵. طوسی، ۱۳۶۵ش، تهذیب الاحکام، تحقیق سید حسن موسوی خراسان، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۳۶. عبد القادر طبری (م. ۱۰۷۰ق)، علی، ۱۴۱۶ق، الراج المسکی فی التاریخ المکی، به کوشش الجمال، مکه، المكتبة التجارية.
۳۷. فاسی، محمد (م. ۸۳۲ق)، ۱۴۲۱ق، شفاء الغرام، به کوشش گروهی از علما، بیروت، دارالکتب العلمیه.

۳۸. فاضل هندی، محمد بن حسن، ۱۴۱۶ق، كشف اللثام والابهام عن قواعد الاحكام، قم، النشر الاسلامی.
۳۹. فاكهه (م. ۲۷۹ق)، ۱۴۱۴ق، اخبار مكه، به كوشش ابن دهيش، بيروت، دارخضر.
۴۰. قلفشندی، احمد، ۱۹۸۱م، صبح الاعشى، به كوشش زكار، دمشق، وزارة الثقافة.
۴۱. كردی، محمد طاهر، ۱۳۸۷ش، كعبه و مسجدالحرام در گذر تاريخ، ترجمه هادی انصاری، تهران، مشعر.
۴۲. كردی، محمد طاهر، ۱۴۲۰ق، التاريخ القويم، به كوشش بن دهيش، بيروت، دارخضر.
۴۳. مالك بن انس، ۱۳۲۳ق، المدونه الكبرى، بيروت، دار احیاء التراث العربی.
۴۴. محمد الدقن، ۱۳۸۴ش، كعبه و جامه آن، ترجمه: انصاری، تهران، مشعر.
۴۵. محیی الدین احمد امام، (بی تا)، فی رحاب البيت العتيق، اندلس، دار قرطبه.
۴۶. مسعودی، ۱۴۰۹ق، مروج الذهب و معادن الجوهر، به كوشش يوسف اسعد داغر، قم، دارالهجره.
۴۷. معزی ملایری، ۱۳۹۹ق، اسماعیل، جامع احادیث الشيعه، قم، المطبعة العلمية.
۴۸. مفید، ۱۴۱۰ق، المقنعه، قم، مؤسسة النشر الاسلامی.
۴۹. مقریزی، احمد بن علی، ۱۴۲۰ق، امتاع الاسماع (م. ۸۴۵ق)، به كوشش محمد عبدالحمید، بيروت، دار الكتب العلمية.
۵۰. مقریزی، احمد بن علی (م. ۸۴۵ق)، ۱۴۱۸ق، المواعظ و الاعتبار، به كوشش خليل المنصور، بيروت، دار الكتب العلمية.
۵۱. موسوی عاملی، محمد بن علی، ۱۴۱۰ق، مدارك الاحكام فی شرح شرائع الاسلام، قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
۵۲. میقات حج، ۱۳۹۰ش، جزئیات مراسم شست و شوی كعبه، بعثه مقام معظم رهبری، قم، پژوهشكده حج و زیارت.
۵۳. میقات حج، ۱۳۹۲ش، تحویل گلاب ویژه شست و شوی كعبه به ریاست امور حرمین، بعثه مقام معظم رهبری، قم، پژوهشكده حج و زیارت.
۵۴. نراقی، احمد بن محمد، ۱۴۱۵ق، مستند الشيعه فی احكام الشریعه، قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
۵۵. واقدی، محمد بن عمر (م. ۲۰۷ق)، ۱۴۰۹ق، المغازی، به كوشش: مارسدن جونس، بيروت، اعلامی.